N. Rózsa Erzsébet

Az iráni nukleáris tárgyalások újabb fordulója Isztambulban

2012. április 14-én Isztambulban ismét tárgyalóasztalhoz ült az ENSZ Biztonsági Tanácsának öt állandó tagja és Németország (P5+1), illetve Irán, hogy a tizenöt hónappal ezelőtt hirtelen megszakadt tárgyalásokat újrakezdjék. A 2011 februárja óta eltelt időszakban a Közel-Kelet jelentős átalakuláson megy keresztül, melyben az iráni nukleáris program hosszabb-rövidebb időszakokra eltűnhetett ugyan a média és a közvélemény figyelméből, hogy azután korábban soha nem tapasztalt intenzitással, egy háború kitörésének nagyon is reális lehetőségével robbanjon be újra a köztudatba. Az isztambuli tárgyalások önmagukban is egyfajta enyhülésként értékelhetők, legnagyobb tétjük azonban a konfliktus háborúvá eszkalálódásának megakadályozása. Ennek potenciális tere és tárgya pedig az iráni nukleáris program.

Az iráni nukleáris vita

Ismert, hogy 2002 óta, amikor fény derült arra, hogy Irán titokban, azaz a Nemzetközi Atomenergia-ügynökségnek tett bejelentés nélkül nukleáris létesítmények építésén dolgozik, a nemzetközi közösségben óriási vita bontakozott ki az iráni nukleáris program kérdésében. Bár 2002-ben az országnak a hatályos nemzetközi kötelezettségei betűjükben nem sérültek, hiszen mind a natanzi urándúsító, mind az araki nehézvízmű építési fázisban volt csupán, és Iránnak a NAÜ-vel kötött, teljes körű biztosítéki egyezménye értelmében az építkezést 180 nappal az üzembe helyezés előtt kellett bejelentenie, a kötelezettségvállalás szellemiségének sérülése vitatható volt.

Miközben az Egyesült Államok és szövetségesei az Iszlám Köztársaságot a nukleáris program további fejlesztésének befagyasztására próbálták rávenni, a hivatalos iráni álláspont szerint a program békés célú, az ország műszaki-technikai modernizációját és energiaellátását hivatott biztosítani, és az atomsorompó-szerződés értelmében Iránnak joga van hozzá. Az USA (és szövetségesei) *„stick-and-carrot”* politikája – ebből a szempontból emlékezetes Obama elnök „kinyújtott keze” és újévi üdvözlő beszéde – időről időre megteremtette az ENSZ Biztonsági Tanácsában az egyetértést ahhoz, hogy Iránnal szemben kötelező szankciókat szabjanak. (Az ENSZ Alapokmányának VII. fejezete alapján hozott BT-határozatok: 1696 [2006. június 31.], 1737 [2006. december 23.], 1747 [2007. március 24.], 1803 [2008. március 3.], 1835 [2008. szeptember 27.], 1929 [2010. június 9.]) Ugyanakkor a későbbi ENSZ BT-szankciók mellett és azokon túl – az Egyesült Államok, az Európai Unió és más országok részéről – hatályba léptetett egyéni szankciók nézeteltérést okoztak a BT állandó tagjai között (Oroszország és Kína kifejezett felháborodásának adott hangot). Másrészt, különösen a „fejlődő” világban, komoly ellenérzéseket keltettek a fejlett országokkal szemben, melyek „kettős

mércéjükkel” nemcsak a fejlett technológia elsajátítását kívánják másoktól megtagadni, hanem éppen egy olyan – vélelmezett – katonai fejlesztésért kívánnak egy államot megbüntetni, melyekkel ők maguk is rendelkeznek. (A közel-keleti közbeszédben elég gyakran elhangzik, hogy éppen az Egyesült Államok a világ egyetlen országa, mely nukleáris fegyvereket használt.)

Az Iráni Iszlám Köztársaság a maga módján tulajdonképpen hasonló politikát folytatott: egyrészt általában együttműködött a nemzetközi közösséget képviselő államokkal és szervezetekkel, tárgyalásokat folytatott, aláírta az atomsorompó-szerződés kiegészítő jegyzőkönyvét; másrészt megszakította a tárgyalásokat, felmondta a kiegészítő jegyzőkönyvet, stb. Miközben az iráni vezetők folyamatosan hangoztatják, hogy programjuk civil célú, a fejlesztés nagy lépésekben haladt előre: Irán elsajátította az urándúsítás technológiáját, saját uráncentrifugákat fejlesztett ki és gyárt. Az ország az ENSZ BT szankciói és az egyoldalú büntető intézkedések ellenére is ragaszkodik az urándúsítás jogához, és az eredetileg bejelentett tervek szerint a teljes nukleáris fűtőanyagkör kiépítésére törekszik. Továbbá megtette az első lépéseket abba az irányba, hogy a világpiacra nukleáris fűtőanyag-szállítóként léphessen ki: 2012-ben előállították az első nukleáris fűtőelemet is. Mindezek szükségszerűségét pedig azzal indokolta, hogy mivel a nukleáris szállítók rendszeresen megakadályozták, hogy nukleáris fűtőanyaghoz jusson, kénytelen volt önellátásra berendezkedni. (Ilyen és ehhez hasonló tapasztalatokkal más fejlődő világbeli országok is rendelkeznek, amint azt az atomsorompó-szerződés felülvizsgálati konferenciáin elhangzottak is bizonyítják. Nem véletlen, hogy többek között Brent Scowcroft volt amerikai nemzetbiztonsági tanácsadó is megfogalmazta egy nukleáris fűtőanyagbank felállításának szükségességét, ahonnan – szigorúan ellenőrzött körülmények között, de politikai feltételek nélkül – minden ország hozzájuthatna nukleáris fűtőelemekhez.)

A tárgyaló felek

Az iráni nukleáris vita egyik különlegessége a benne részt vevő felek sokfélesége. 2002-ben, amikor az iráni nukleáris program a nemzetközi napirendre került, az ún. E3-ak, azaz Nagy-Britannia, Franciaország és Németország tárgyaltak Iránnal, miközben az Egyesült Államok a háttérben maradt. (Ennek elsődleges oka az volt, hogy a Bush-kormányzat semmilyen formában sem kívánt kapcsolatba lépni az Iszlám Köztársasággal.) Amikor azonban Irán felmondta a kiegészítő jegyzőkönyvet, majd 2006 áprilisában Meshedben Mahmúd Ahmadinezsád bejelentette, hogy Irán immár képes uránt dúsítani (bár akkor még csak 164 centrifugával és rövid ideig), az Egyesült Államok is beszállt a tárgyalásokba, illetve az ENSZ Biztonsági Tanácsában Nagy-Britannia és Franciaország támogatásával megnyitották az Irán-dossziét és meghozták az országgal szembeni első BT-határozatot. Így alakult ki az E3+3, vagy ahogyan azóta általában hivatkoznak rá, a P5+1 (azaz a BT öt állandó tagja és Németország) csoport, mely – Oroszország és Kína (nehezen megszerezhető) hallgatólagos támogatásával – a nemzetközi közösség nevében lép fel. Azt mondhatjuk tehát, hogy Németország az iráni nukleáris kérdésben az ENSZ Biztonsági Tanácsának állandó tagjává vált. Egy további metamorfózis következtében Lady Catherine Ashton, az Európai Unió kül- és

biztonságpolitikai főképviselője immár nemcsak az Unió, hanem a P5+1 képviselője is a tárgyalásokon.

A vita másik szereplője és gyakori referenciapontja a „nemzetközi közösség”, mely ebben az ügyben egyrészt a világ államainak összességét, másrészt az atomsorompó-szerződés részes államait jelenti. Ennek paradoxonja, hogy az Iráni Iszlám Köztársaság mindkét fogalomban benne foglaltatik, miközben az utóbbiból hiányzik Izrael (Indiával, Pakisztánnal és Észak-Koreával együtt), mely nem csatlakozott az atomsorompó-egyezményhez. Ismert, hogy a szerződés maga diszkriminatív, amennyiben rögzíti azt az állapotot, hogy vannak atomfegyverrel bíró és azzal nem rendelkező államok, bár a szövege több helyen is azt mutatja, hogy az eredeti szándék ennek a kettősségnek a jövőbeni felszámolása volt. Barack Obama 2009 áprilisában mondott prágai beszéde ismét a napirendre tűzte a nukleáris fegyverektől mentes világ programját, ami szintén ebbe az irányba mutat. Mindezzel együtt, az iráni nukleáris vita kapcsán gyakran felmerül, hogy éppen az atomhatalmak lépnek fel a leghatározottabban az iráni programmal szemben – azaz azok az államok, amelyek nemcsak a nukleáris fegyverek előállításának képességével, hanem nukleáris arzenállal is rendelkeznek. A vita különböző fázisaiban az is kiderül, hogy a gyakran hivatkozott „nemzetközi közösség” is megosztott az iráni nukleáris programmal kapcsolatban, és még olyan országok vezetőitől is érkeznek az iráni – civil – nukleáris programot támogató nyilatkozatok, melyekre az Egyesült Államok kiemelt szövetségesekként számít (pl. Törökország, Brazília stb.).

A vita további megkerülhetetlen szereplője a Nemzetközi Atomenergia-ügynökség, az ENSZ „nukleáris őrkutyája”, melynek az atomsorompó-szerződés verifikációjának ellátásában a legfőbb feladata annak igazolása, hogy az általa ellenőrzött létesítményekben nukleáris hasadóanyagot valóban csak békés célokra használtak, és nem „térítettek el” katonai célokra. (Az atomsorompó-egyezmény 3. cikke azonban csak az atomfegyverrel nem rendelkező részes államokat kötelezi arra, hogy teljes nukleáris tevékenységüket a NAÜ ellenőrzése alá helyezzék, az atomhatalmakat nem. Így azok, illetve a szerződésen kívül maradók – bizalomerősítő lépésként – nukleáris tevékenységük egy részét verifikáltathatják és verifikáltatják az Ügynökséggel.) Tekintettel azonban arra, hogy a Nemzetközi Atomenergia-ügynökséget eredetileg nem erre a célra alapították, a NAÜ-nek az az Izrael is tagja, mely mindmáig az atomsorompó-szerződésen kívül maradt.

Végül, de nem utolsósorban, tárgyaló fél természetesen maga az Iráni Iszlám Köztársaság, mely akkor is élvezi egyes országok és országcsoportok támogatását a vitában, ha azok nem minden kérdésben értenek vele egyet. Itt kell megjegyezni azt is, hogy – tekintettel az iráni külpolitika általában igen racionális döntéseire, melyek gyakran ellentétesek a hangzatos, ideológiai alapú retorikával – az iráni érdekeknek sokkal jobban megfelel, ha a nukleáris programja körüli bizonytalanságot akár fenntartva is, de belül marad az atomsorompó-szerződés által kínált és biztosított civil kereteken. Ha ugyanis átlépné a nukleáris küszöböt, azaz szert tenne atomfegyverekre, azok az országok sem tarthatnának ki mellette, amelyekre időnként politikailag is, de gazdaságilag mindenképpen számíthatnak. Khamenei ajatollah nemrégiben megerősített, a nukleáris fegyverek előállításának, felhalmozásának és használatának tilalmáról szóló *fatvá*ja ezt a felismerést látszik tükrözni.

A tematika

Az Irán és a nemzetközi közösség közötti vita középpontjában az iráni urándúsítás áll. Az első ENSZ BT-szankciót, a 2006. július 31-én elfogadott, 1696 (2006) számú határozatot azzal a céllal hozták meg, hogy megakadályozzák, hogy Irán elsajátítsa az urándúsítás technológiáját. Ezért felszólították Iránt, függessze fel az urándúsítással kapcsolatos tevékenységét. Azonban mire a Biztonsági Tanács állandó tagjai között az egyetértés megszületett, Irán – Mahmúd Ahmadinezsád meshedi bejelentése szerint – már elsajátította a technológiát, sőt kísérleti jelleggel sikerült is uránt dúsítania. A következő szankciók is elsősorban az urándúsításra fókuszáltak, mivel az a nukleáris fűtőanyagkör azon folyamata, ahol a proliferáció legnagyobb veszélye fennáll – hiszen az urán civil vagy katonai célra való alkalmasságát éppen dúsítottságának mértéke határozza meg. (5% alatt civil célú dúsításról, 90% fölött fegyverminőségű uránról beszélünk.) Irán azonban nem lépte át az 5%-os határt, azaz urándúsítási tevékenysége még a szigorú értelemben vett civil felhasználás keretei között maradt.

2009-ben Irán jelezte a Nemzetközi Atomenergia-ügynökségnek, hogy a teheráni kísérleti reaktor üzemanyaga (20%-ra dúsított urán) elfogyott, ezért újabb üzemanyagot kíván vásárolni a működtetéséhez. (A létesítmény a NAÜ ellenőrzése alatt áll, és mintegy 800.000 daganatos beteg kezeléséhez állít elő orvosi izotópokat.) Az Irán és a nyugati országok közötti 2009-es bécsi tárgyalások megszakadtak, és 2010-ben egy brazil–török–iráni megállapodás is hasonló eredménnyel zárult. A mintegy 1200 kg alacsonyan dúsított iráni uránt Törökországban helyezték volna letétbe és tárolták volna mindaddig, amíg Irán meg nem kapja helyette a 2009 októberében megígért, 120 kg 20%-os uránt (a megállapodás szerint tizenkét hónapon belül). Azonban Iránnak bármikor jogában állt volna visszakérni letétbe helyezett uránját – amely a csereüzlet lebonyolításának befejezéséig a tulajdonát képezi –, ha úgy látja, nem teljesülnek a feltételek. Ekkor azonban már készen állt az újabb, 1929 (2010) számú ENSZ BT-határozat, így a megállapodás nem lépett hatályba. Ezzel viszont nagyjából kialakult az esetleges megegyezés alapja.

Az álláspontok ennek ellenére sem közeledtek, sőt a 2011. januárban, Isztambulban tartott tárgyalási forduló szinte azonnal sikertelenül zárult, és az álláspontok megmerevedtek. Ahogy korábban az Egyesült Államok és szövetségesei szabtak a tárgyalásokhoz előfeltételeket, 2011-ben Irán követelte, hogy a megbeszélések kiindulópontjaként ismerjék el Iránnak az urándúsításhoz való jogát. A háborús retorika, a Hormuzi-szoros lezárásával való fenyegetés és az izraeli hadi készülődésről kiszivárogtatott információk szinte a végletekig feszítették a helyzetet, amit csak tovább fokoztak az újabb szankciókról, az amerikai–izraeli kiberhadviselésről és az iráni tudósok/szakemberek elleni merényletekről érkezett hírek.

A 2012. április 14-i isztambuli tanácskozás éppen ezért már önmagában is az enyhülés lehetőségét hozta, és a részt vevő felek részéről óvatos optimizmussal zárult. Mind a P5+1 és Lady Ashton, mind az iráni főtárgyaló, Szaíd Dzsalíli külügyminiszter kiemelte a tárgyalások pozitív hangvételét és hangsúlyozta, hogy ez alkalommal egyik fél sem támasztott előfeltételt. Úgy tűnik, a feleknek sikerült kidolgozniuk egy olyan tárgyalási irányt, mely mindkét fél számára elfogadható módon és (talán) ütemben egy *„win-win”* szituációhoz vezethet. Ennek alapja pedig az, hogy a további folyamat az atomsorompó-szerződésre épül, azaz miközben a nemzetközi közösség meggyőződik

arról, hogy Irán betartja minden kötelezettségét, az országnak joga van a nukleáris energia békés célú felhasználásához. A folyamat – egy orosz javaslatnak megfelelően – lépésről lépésre halad, a reciprocitás érvényesítésével. Ez az elemzők várakozásai szerint azt jelenti, hogy a P5+1 első lépésben hajlandó a teheráni kísérleti reaktor 20%-ra dúsított üzemanyagát biztosítani, ha Irán a meglévő 20%-os készleteit külföldre szállítja, majd – a tárgyalások függvényében – felhagy az urán 20%-ra dúsításával. Cserébe a nemzetközi közösség elismeri Irán jogát az 5% alatti urándúsításhoz, és ezt különösen szigorúan ellenőrzi, miközben az előrelépés elismeréseként a szankciók fokozatos feloldása következik. Hosszabb távon a tárgyalások célja az iráni Kom mellett, áthatolhatatlan sziklák alatt kialakított Fordow urándúsító-telep bezáratása is. Egyelőre azonban a bizalomépítés tűnik a legfontosabbnak. Az isztambuli megállapodás szerint a tárgyaló felek szakértői folytatják a konkrét kérdések kidolgozását, és május 23-án Bagdadban újabb találkozóra kerül sor.

Az isztambuli tárgyalásokról szóló hírekre vonatkozó izraeli reakció az ottani vezetők aggodalmát tükrözi, akik attól tartanak, hogy Irán „szabad kezet kapott" és „újabb öt hetet nyert", hogy programját folytathassa. Elemzők egy része arra mutat rá, hogy a rohamosan átalakuló környezetben Izrael a biztonságát garantáló minden lehetséges eszközhöz ragaszkodik. (Sokan ezért úgy vélik, egyenesen értelmetlen lenne, ha Izrael részt venne a közel-keleti atomfegyvermentes övezetről szóló, 2012 decemberére tervezett tárgyalásokon.) Így – ameddig nem lát a számára is kielégítő garanciát arra, hogy Irán semmiképp nem juthat nukleáris fegyverekhez – a legnagyobb fenyegetésként éli meg egyrészt, hogy a P5+1 és Irán közötti (vélhetően elhúzódó) tárgyalások kiveszik a kezéből az esetleges izraeli légicsapás lehetőségét, másrészt hogy az Egyesült Államok és Irán megállapodhat egymással. Izrael számára ugyanis a „vörös vonal" nem ott húzódik, ahol a P5+1 számára. Az utóbbi számára elegendő, ha az iráni nukleáris program megbízhatóan ellenőrzött módon a civil keretek között marad, míg a két ország közötti jelenlegi politikai viszonyok közepette Izrael számára maga az iráni kiépített nukleáris infrastruktúra léte is elfogadhatatlan.

Konklúzió

Az isztambuli találkozó tehát óvatos optimizmust kelt a tárgyaló felekben. A P5+1 úgy véli, a változatlanul hatályos szankciók meghozták gyümölcsüket (a kibertámadásokról és a merényletekről nem esik szó), hiszen Irán immár feltételek nélkül visszatért a tárgyalóasztalhoz, és körvonalazódni látszik a megoldás a legsürgősebb kérdésben, a 20%-os urán előállításának és meglévő készleteinek ügyében. Irán számára viszont szintén az előfeltételek nélküli tárgyalások ténye, illetve az országnak a civil nukleáris programhoz való jogának elismerése és a szankciók esetleges, menetrend szerinti feloldásának lehetősége jelenti azt az érdeket, amiért megéri a tárgyalásokat folytatnia. Izrael számára viszont – mely közvetlenül nem vehet részt a megbeszélésekben, viszont a legközvetlenebbül érzi fenyegetve magát – mindez komoly aggodalmat jelent.

(Első közlés: *MKI-elemzések,* E-2012/10., 2012. április 19.)